

Identifying and Prioritizing Effective Factors on the Criminalization of Document Forgery with a Law Enforcement Approach

Received: 06, July, 2023

Accepted: 03, January, 2024

Article type: Research Article

PP: 33-64

DOI:

[10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518](https://doi.org/10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518)

Hojjat Motaghi

PhD in Criminalistics, Amin Police University, Tehran, Iran
(Corresponding Author). Email: criminalistics.h.m@gmail.com

Ali Mohammad Ahmadvand

Professor in Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
Email: alimohamad.ahmadvand@gmail.com

Fariba Shaygan

PhD, Faculty Member, Amin Police University. Email: Shayegan_fa@yahoo.com

Hossein Vafadar

Department of Physical Education, PhD, Amin Police University. Email: vafadar.hossein@yahoo.com

Abstract

Background and objectives: The purpose of this research was to identify and prioritize the effective factors on document forgery criminalization with a law enforcement approach through the hierarchical tree analysis method.

Method: According to the type of research data, in terms of method, the present research is a mixed-method (qualitative-quantitative) research. In the qualitative phase of exploratory research projects, the researcher aims to discover basic and accurate information about an uncertain phenomenon or situation. This preliminary knowledge provides the possibility of formulating hypothesis(es) about the occurrence of the phenomenon under study, according to the thematic gap, while interviewing experts (semi-structured interviews with experts), the dimensions, indicators and components are determined and analyzed in the second phase. In the second phase (quantitative method), in order to test the developed hypotheses, the researcher can use quantitative research methods to validate the data obtained from the qualitative stage and modify, replace or eliminate the factors that had less impact. In the field section, using the researcher-made questionnaire in pairs, according to the opinion of the experts, it will be weighted by using the hierarchical analysis of the factors. The statistical sample included 12 experts in this field (including document forgery experts of I.R.I. Criminal Investigation Police and Tehran Metropolitan Criminal Investigation Police).

Findings: According to the analysis of the research findings, four factors (contextual, content, process, and functional) were identified and ranked from the most important to the least important effective factors in the criminalization of document forgery.

Results: In general, the evaluation of the police's strategic policies in this area shows that a unified and coherent model in the criminalization of forgery has not been explained, and the goals and values of the legislator in promoting such a policy are not clear. In addition, there are ambiguities in the legislative criminal policy approach to counterfeiting. In crimes that have many examples in the society, such as the crime of forgery, if the criminalization is not done based on appropriate, reasonable, logical and sensible policies, it will not only not lead to favorable consequences, but also cause the society to be pessimistic about how to deal with the phenomenon of document forgery with law enforcement approach.

Keywords: Document forgery, Criminalistics, Crime analysis process, Law enforcement approach.

Citation(APA): Motaghi, Hojjat, Ahmadvand, Ali Mohammad, Shaygan, Fariba, & Vafadar, Hossein (2024). Identifying and Prioritizing Effective Factors on the Criminalization of Document Forgery with a Law Enforcement Approach, *Journal of Social Order*, 16(1), 33-64.

Doi: [10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518](https://doi.org/10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518)

شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد انتظامی

چکیده

زمینه و هدف: هدف از انجام این تحقیق، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد انتظامی از طریق روش تحلیل سلسله‌مراتبی درختی بود.

روش: با توجه به نوع داده‌های تحقیق، تحقیق حاضر از لحاظ روش جزو تحقیقات آمیخته (کیفی - کمی) است. در بخش کیفی طرح‌های تحقیق آمیخته اکتشافی، محقق بر آن است که درباره یک پدیده یا موقعیت نامعین اطلاعات اساسی و دقیقی کشف کند. این شناخت اولیه امکان صورت‌بندی فرضیه (هایی) درباره بروز پدیده مورد مطالعه فراهم می‌کند که باتوجه به خلأ موضوعی، ضمن مصاحبه با خبرگان (مصاحبه‌های نیمه-ساختاریافته با افراد صاحب‌نظر) ابعاد، شاخص‌ها و مؤلفه‌ها تعیین شده و در بخش دوم به تحلیل آن پرداخته شده است. در بخش دوم (روش کمی) محقق به‌منظور آزمودن فرضیات تدوین شده، می‌تواند با استفاده از روش‌های تحقیق کمی داده‌های حاصل از مرحله کیفی را اعتباربخشی کند و عواملی را که تأثیر کمتری داشته‌اند، اصلاح، جایگزین و یا حذف کند. در بخش میدانی با استفاده از ابزار پرسش‌نامه محقق ساخته به‌صورت زوجی، مطابق با نظر کارشناسان و خبرگان این امر با استفاده از انجام تحلیل سلسله-مراتبی عوامل وزن‌دهی خواهد شد. نمونه آماری شامل تعداد ۱۲ نفر از خبرگان این حوزه (شامل کارشناسان جعل اسناد پلیس آگاهی فراجا و پلیس آگاهی تهران بزرگ) بود.

یافته‌ها: باتوجه به تحلیل یافته‌های تحقیق، چهار عامل (زمینه‌ای، محتوایی، فرایندی و کارکردی) به‌ترتیب از مهم‌ترین تا کم‌اهمیت‌ترین عوامل مؤثر در جرم‌یابی جعل اسناد شناسایی و رتبه‌بندی شد.

نتایج: در مجموع ارزیابی سیاست‌های راهبردی پلیس در این حوزه نشان می‌دهد که الگوی یکپارچه و منسجمی در جرم‌یابی جعل تبیین نشده است و اهداف و ارزش‌های قانون‌گذار نیز در پیشبرد چنین سیاستی مشخص نیست. علاوه بر این، ابهاماتی در رویکرد سیاست‌جنایی تقنینی به جعل وجود دارد. در جرائمی که مصادیق متعددی در جامعه دارد، مانند جرم جعل، اگر جرم‌یابی بر اساس سیاست‌های مناسب، معقول، منطقی و متقن صورت نگیرد، نه‌تنها عواقب مطلوبی را به‌دنبال نخواهد داشت، بلکه موجب بدبینی جامعه به نحوه مقابله با پدیده جعل اسناد با رویکرد پلیسی خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: جعل اسناد، جرم‌یابی، فرایند تحلیل جرم، رویکرد انتظامی.

دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۵

پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۱۳

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

صص: ۳۳-۶۴

شناسه دیجیتال (DOI):

[10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518](https://doi.org/10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518)

حجت متقی

دکتری جرم‌یابی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران، نویسنده مسئول. رایانامه:

criminalistics.h.m@gmail.com

علی محمد احمدوند

استاد مدیریت دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران. رایانامه:

alimohamad.ahmadvand@gmail.com

فریبا شایگان

دکتری تخصصی و عضو هیئت‌علمی دانشگاه علوم انتظامی. رایانامه:

Shayegan_fa@yahoo.com

حسین وفادار

دکتری تخصصی دانشگاه علوم انتظامی امین. رایانامه:

yafadar.hosein@yahoo.com

استناد (APA): متقی، حجت، احمدوند، علی محمد، شایگان، فریبا، و وفادار، حسین (۱۴۰۳). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد انتظامی.

نشریه علمی انتظام اجتماعی، ۱۶(۱)، ۳۳-۶۴.

شناسه دیجیتال: [10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518](https://doi.org/10.22034/ENTEZAM.2024.1273250.2518)

جعل اسناد در حقیقت بخشی از بزه جعل، با توجه به انواع مختلف آن است و به نظم و امنیت عمومی جامعه خدشه وارد می‌کند؛ بنابراین ضروری است که روابط و تبادلات بین افراد جامعه قابل‌اعتماد و در چهارچوب قانون و به دور از هرگونه خدعه و تزویر باشد و این امر منوط به آن است که نوشته‌ها و اسنادی که به‌منظور اهداف گوناگون بین آن‌ها رد و بدل می‌شود، از صحت و اصالت لازم برخوردار باشد (گلشنی و همکاران، ۱۴۰۱). جرم‌یابی اسناد جعلی از جمله معضلات اصلی دستگاه‌های مرتبط و مسئول از جمله پلیس، دستگاه قضایی و نهادهای امنیتی کشور است. بر اساس آمار معاونت مبارزه با جعل و کلاهبرداری پلیس آگاهی فراجا، طی دوازده‌ماهه سال ۱۴۰۰، بیش از ۲۴۰۰۰ فقره وقوع جعل شامل ۳۰ درصد مربوط به پرونده‌های اسناد و مدارک بانکی (اسکناس، ایران چک، چک‌های جاری افراد، چک‌های تضمینی، برات و سفته و ...) ۳۰ درصد شامل پرونده‌های اسناد ملکی (۹۰ درصد اسناد عادی - ۱۰ درصد اسناد رسمی)، همچنین ۲۰ درصد پرونده‌های اسناد و مدارک شناسایی (کارت ملی، شناسنامه، گواهینامه، مدارک تحصیلی، گذرنامه، کارت پایان خدمت و معافیت خدمت، روادید و...)، ۱۰ درصد پرونده‌های اسناد و مدارک دولتی (سربرگ مکاتباتی قوای سه‌گانه، حکم مأموریت، سربرگ انتظامی و قضایی و ...) و ۱۰ درصد پرونده‌های سایر عناوین جعل در کشور رخ داد که درنهایت باعث خسارات فردی و اجتماعی در جامعه شد. روش‌ها و شگردهای جاعلان و کلاه‌برداران با توجه به پیشرفت علم و فناوری در حال تغییر و تحول است و مشکلاتی را برای پلیس ایجاد کرده است، زیرا جرم جعل معمولاً مقدمه‌ای برای ارتکاب سایر جرائم مانند کلاه‌برداری و اختلاس است. از جمله آثار جعل اسناد (کاغذی، الکترونیکی) سوءاستفاده از منافع نامشروع ناشی از آن توسط برخی مجرمان و دستکاری در اموال شخصی و بیت‌المال و ایجاد ناامنی و درنتیجه عدم اعتماد مردم به نظام و حاکمیت است. از جمله پیامدها و خطرات ناشی از نداشتن مدل جرم‌یابی جعل اسناد، عدم اعتبار اسناد در نزد عموم و مجامع و مراکز داخلی و خارجی و احتمال نفوذ مجرمان به اقتصاد و آسیب رساندن به آن است.

براساس مطالب پیش‌گفته، پلیس آگاهی فاج.ا. با تهیه این سند در افق پیش‌رو، مسئولیت و هدفش، دستیابی به جهشی بزرگ در سطوح بالای فنی و تأمین نیازها و پشتیبانی‌های لازم علمی و فناورانه در حوزه کشف جرم است و با تأکید بر لزوم بهره‌گیری از سرمایه‌های انسانی (کارآگاهان و کارشناسان خبره)، دانش و فناوری‌های نوین، شناسایی و به‌کارگیری قابلیت‌ها و تجهیزات مرتبط؛ مدیریت بر جرم و وظایف خود را دنبال می‌نماید. درنهایت با توجه به آنچه در طرح مسئله بدان اشاره شده و دغدغه اصلی محقق را شکل داده است، الگوهای راهبردی بسیار محدود و پراکنده می‌باشد و در بُعد عملی باید اذعان داشت که عدم مطالعه میدانی و نداشتن الگویی راهبردی در حیطه جعل اسناد به معضلی فراگیر در برخورد با این دست از جرائم تبدیل شده است. بدین جهت در مقاله حاضر، به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم که عوامل مؤثر بر جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد انتظامی کدام اند؟

پیشینه و مبانی نظری

پیشینه تحقیق

- واضع مبارکی (۱۳۹۹) طی پژوهشی با موضوع «بررسی جرم سند مجعول و شیوه‌های پیشگیری از جعل اسناد» خاطرنشان کرد درحالی‌که قانون‌گذار نه تنها تعریفی از آن ارائه نداده، بلکه از مصادیق آن نیز خودداری کرده است. با توسعه فن‌آوری، ارتباطات و مبادلات داخلی و بین‌المللی، ارتکاب جرم جعل در ابعاد و سطوح مختلف در حال تحول است؛ از این‌رو در شیوه‌های نوین پیشگیری از جعل اسناد تعیین شاخص‌های امنیتی در ساخت اسناد و مدارک از عوامل مؤثر و ضروری به نظر می‌رسد. در این مقاله کوشش می‌شود افزون بر اشاره به پیشینه فقهی و تقنینی این جرم، ضمن ارائه تعریفی از آن با رجوع به منابع مختلف، به‌ویژه رویه قضایی، عناصر، ارکان و شرایط لازم برای تحقق این جرم بررسی شود.

- مباحثی و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی هم‌راستا با عنوان «جعل اسناد از دیدگاه پلیس علمی» معتقدند بزه جعل اسناد در حقیقت به‌عنوان نوع رایج جرم جعل علیه امنیت و آسایش عمومی به‌شمار می‌آید که می‌تواند بر امنیت عمومی کشور تأثیرات منفی بگذارد و از آنجا که پیشرفت علم و دانش، ابزارها و وسایل تغییر و تحریف در اسناد را در اختیار جاعلان اسناد قرار داده است، ضرورت دارد که متقابلاً با به‌کارگیری تجهیزات و روش‌های علمی، در جهت تشخیص و شناسایی اسناد مجعول گام برداشت. درواقع با استفاده از روش کشف علمی جرائم یا همان پلیس علمی می‌توان در تشخیص جعل اسناد در بیشتر موارد به نتایجی صحیح و قابل قبول با ضریب اطمینان بالا و کمترین خطا دست یافت.
- آنگرانی و تانگیت^۱ (۲۰۲۰) طی پژوهشی با عنوان «مسئولیت دفتر اسناد رسمی به‌دلیل مشارکت آن‌ها در جرم جعل اسناد» خاطرنشان کردند حضور دفتر اسناد رسمی در انجمن جوامع قانونی قابل توجه است. باوجوداین، دفتر اسناد رسمی در انجام وظیفه و عملکرد خود در گرداب عمل در برابر قانون بسیار آسیب‌پذیر است. در بسیاری از موارد، دفتر اسناد رسمی در قبال اقدامات غیرقانونی نمی‌تواند پاسخگو باشد؛ اما در برخی موارد، دفتر اسناد رسمی نمی‌تواند دخالت خود را دور بزند. این مقاله دو موضوع مربوط به دخالت دفتر اسناد رسمی در اعمال غیرقانونی، به‌ویژه جرم کیفری را ارائه می‌دهد. هر یک از این موارد عبارت‌اند از: ۱. نحوه دخالت دفتر اسناد رسمی در اعمال مجرمانه جعل اسناد چگونه است؛ ۲. آیا دفتر اسناد رسمی می‌تواند برای دخالت خود در اعمال مجرمانه جعل اسناد پاسخگو باشد؟ این تحقیق از طریق تحقیقات قانونی هنجاری انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که انواع مختلفی از دخالت دفتر اسناد رسمی در اعمال مجرمانه جعل اسناد وجود دارد؛ و ۳. ممکن است دفتر اسناد رسمی پاسخگو باشد و ممکن است به‌دلیل دخالت در اقدامات مجرمانه جعل اسناد از وی مسئولیت کیفری خواسته شود.

- موکتار و ماهوترا^۱ (۲۰۲۰) در مطالعه‌ای با موضوع «تکنیک تشخیص جعل در اسناد دست‌نویس قانونی» معتقدند جعل یک نوع کلاه‌برداری است اگر تشخیص داده نشود که عواقب جدی به‌دنبال دارد. اسنادی که می‌توانند مورد جعل قرار گیرند شامل قراردادهای، چک‌های بانکی، کارت شناسایی، گواهی‌های حقوقی، بیمه‌نامه، صورت‌حساب، وصیت‌نامه و غیره است. تغییر در چنین اسنادی با افزودن کلمات یا اصلاح کلمات موجود می‌تواند ارزش قضایی آن را تغییر دهد. چنین تغییراتی با هدف کسب سود یا متحمل ضررهای نا‌عادلانه برای دیگران انجام می‌شود. تجزیه و تحلیل جوهر نشان‌دهنده یک حوزه مهم در علم پزشکی قانونی برای شناسایی جعل و تغییرات احتمالی در اسناد است. نویسندگان مقاله، تکنیک‌های مختلفی برای شناسایی تغییرات متقلبانانه در اسناد حقوقی دست‌نویس بر اساس تجزیه و تحلیل جوهر رنگ مشابه استفاده کرده‌اند. این مقاله یک رویکرد غیر مخرب برای شناسایی جعل در اسناد دست‌نویس قانونی پیشنهاد می‌کند.
- قاضی و همکاران^۲ (۲۰۱۸) در پژوهشی، جوهرهای پاک‌شده و ناپدیدشده و بررسی نقش آن‌ها در جعل اسناد مختلف را مورد بررسی قرار دادند. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از تفاوت بین جوهرهای پاک‌شده و ناپدیدشده است که به آزمایش‌کننده اسناد کمک می‌کند تا هنگام ارسال پرونده، با آن‌ها برخورد کند. جوهر ناپدیدشده حاوی فتالین، سریع‌تر از آنچه که حاوی تیمول فتالین است، رنگ خود را از دست می‌دهد؛ درحالی‌که رنگ جوهر قابل پاک شدن به‌طور کلی توسط دما تغییر نمی‌کند اما در معرض ماوراءبنفش^۳ تغییر می‌کند. از طرف دیگر، جوهر ناپدیدشده توسط کاغذ جذب می‌شود و جوهر قابل پاک شدن روی سطح کاغذ باقی می‌ماند. دو نوع جوهر روی ورق‌های پلیمری پلی‌کربنات پایدارتر است.

1. Mukhtar and Malhotra

2. Ghazy et al

3. Ultraviolet (UV)

• بشیر و فدلال^۱ (۲۰۱۷) در تحقیقی با عنوان «تکنیک‌های تشخیص جعل در اسناد هویتی» خاطرنشان کردند جعل اسناد هویتی فرایندی است که طی آن سند هویت مجاز توسط شخص یا اشخاص غیرمجاز برای استفاده غیرقانونی تغییر و/یا کپی می‌شود. توسعه سریع رایانه‌های شخصی، اسکنرها و چاپگرهای رنگی برای مدت طولانی همراه با مقرون‌به‌صرفه بودن آن‌ها، خطر جعل اسناد هویتی را افزایش می‌دهد. آن‌ها ابزارها و تکنیک‌های غنی را نشان می‌دهند که به‌شدت از ایجاد هویت‌های جعلی حمایت می‌کند. این مقاله مروری به بررسی تکنیک‌های فعلی برای مقابله با تهدیدات جعل اسناد با دستاوردها و محدودیت‌های آن‌ها می‌پردازد. این تکنیک‌ها برای کاهش تهدیدات جعل شناسنامه کافی نیست. روش‌ها و تکنیک‌های جدیدی برای کاهش یا حذف خطر جعل اسناد هویتی باید توسعه یابد.

مرور سوابق تحقیق نشان می‌دهد هیچ یک از پژوهش‌های انجام‌شده، جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد پلیسی را محور تحقیق خود قرار نداده‌اند. در صورتی که جرم‌یابی جعل اسناد، یکی از مأموریت‌های مهم نیروی انتظامی می‌باشد و بنابر تجربه محقق همسو با طرح تحقیق نشان از اهمیت نگاه خبرگان امر با ارائه الگویی کاربردی در مقابله با این نوع جرم است. برای موفقیت در این مأموریت مهم ابتدا بایستی سازمان‌ها و افرادی که با اسناد باارزش سروکار دارند، شاخص‌ها و ویژگی‌های اصلی تولید اسناد امنیتی را خوب بشناسند و برای تولید اسناد خود صرفاً از شرکت‌هایی که در کار تولید و ساخت اسناد امنیتی تخصص و مهارت کافی دارند استفاده نمایند. در این صورت، آمار وقوع جعل بسیار کاهش پیدا خواهد کرد و چنانچه جعلی واقع شود، پلیس تخصصی با استفاده از فرایندهای بررسی سیستمی و همچنین تکنیک‌های بررسی فنی و آزمایشگاهی، نسبت به کشف جرم و شناسایی مجرمان اقدام خواهد نمود. به‌طورکلی، درباره میزان ارزش اثباتی نظریه حاصل از تشخیص کارشناس پلیس علمی در بزه جعل اسناد برای نظام قضایی

1. Bashir and Fadlall

کشورمان، حجیت کارشناسی در امور کیفری مطرح می‌شود که نظرات مختلفی در خصوص آن ابراز شده است. عده‌ای کارشناسی را به‌عنوان شهادت می‌پذیرند و گروهی آن را وسیله‌ای برای رسیدن قاضی به علم می‌دانند و دسته‌ای دیگر کارشناسی را به‌عنوان دلیل مستقل مطرح می‌کنند. نظریه گروه اول به دلیل عدم لزوم شرایط شاهد در کارشناس و منشأ حسی شهادت بر خلاف کارشناس مردود است و نظریه گروه دوم مردود است زیرا حتی زمانی که نظریه کارشناس برای قاضی علم ایجاد نمی‌کند، بلکه به نتیجه قطعی و قابل قبول می‌رسد، قاضی مؤظف است بر اساس آن رأی صادر کند، همچنین موجه به نظر نمی‌رسد و در نهایت، نظریه گروه سوم این است. به دلیل تطابق آن با رویه قضایی کشورمان و اهمیت روزافزون کشف علمی جرائم به دلیل پیشرفت روزافزون فناوری (که کارشناسی را کم‌اشتباه‌ترین دلیل و حتی مهم‌تر از مدرک می‌داند). اثبات سنتی جرم مانند اقرار و شهادت) و دلایل دیگر موجه به نظر می‌رسد (مباشری و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۱۱). در نتیجه قانون‌گذار محترم می‌بایست تکلیف حجیت کارشناسی در امور کیفری را به نحو قاطع روشن کند و میزان ارزش اثباتی بیشتری حتی نسبت به ادله سنتی اثبات جرم چون اقرار و شهادت برای آن قائل شود. بر این اساس، پلیس علمی، «علمی است که موضوع آن مطالعه وسایل (و شیوه‌هایی) است که برای شناسایی و دستگیری مجرمان به کار می‌رود.» (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۳، ص ۱۲۸). بنابراین می‌توان گفت: «بررسی پیرامون شیوه‌های ارتکاب جرم و وسایلی که برای انجام دادن آن به کار رفته و آثار و نشانه‌هایی که از مجرم باقی مانده است موضوع مطالعه پلیس علمی است.» (اردبیلی، ۱۳۸۶، ص ۱۵).

مبانی نظری

هدف جرم‌یابی

مهم‌ترین مفهوم در تحقیقات جرم‌یابی، شناسایی است. شناسایی، تفسیر صریح (خاص) صحنه مبهم جنایت، مقایسه، کارکرد موضوع شواهد و شواهد

فیزیکی به تفاسیر مختلف برای بازسازی جرم و اثبات جرم و غیره (پل کرک^۱، ۱۹۳۶). در مفهومی دیگر، تحقیقات جنایی شامل دانش علمی، شناسایی هویت، حفاظت و تفسیر ادله شناسایی فیزیکی، تفسیر صریح (مبهم بودن صحنه جرم، مقایسه عملکرد ادله فیزیکی به تفاسیر و اصول مختلف برای بازسازی جرم و ...) نامه کیفری است. رشته تحصیلی تعیین جرم یک رویکرد علمی در زمینه‌هایی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک، آمار و غیره است؛ بنابراین، هدف تحقیقات کیفری پرداختن نظری و عملی به تحقیقات جنایی، به‌کارگیری اصول علمی در بررسی اسناد و مدارک، جمع‌آوری شواهد و شواهد عینی و عینی، کاربرد عینی علوم فیزیکی و فنون فنی در معاینه است؛ و تجزیه و تحلیل شواهد و شواهد، ادله و مقایسه آن، شناسایی و تفسیر ادله عینی، شناسایی مجرم، شناسایی هویت مرتکبین، اثبات جرم و ارائه آن به دادگاه به‌منظور کمک به نظام کیفری (نظام قضایی) است.

فرایند تحلیل جرم

اگرچه تحقیقات جنایی یکی از فعالیت‌های مهم قانونی است، یکی از حداقل تحقیقات و مطالعات در مورد کاربرد و اهمیت پلیس به‌شمار می‌رود. به‌طور کلی، تحقیق جنایی یک فرایند حقیقت‌یابی است که در نهایت منجر به دستگیری مجرم می‌شود (ماگیر^۲، ۲۰۰۳)، علوم جنایی؛ علمی هستند که با جرم و پدیده مجرمانه در ارتباط بوده و از زوایای گوناگون قابل مطالعه و طبقه‌بندی است. برخی از حقوق‌دانان، علوم جنایی را به‌صورت کلی به دو بخش تقسیم کرده‌اند: بخش اول، جرم‌شناسی، که عبارت است از مطالعه علمی وقوع جرم و بخش دوم، کشف جرم که عبارت است از بررسی چگونگی وقوع جرائم و ترتیب کشف و اثبات آن (انصاری، ۱۳۹۱؛ به نقل از سپهری و همکاران، ۱۳۹۸). فرهنگ لغت «مریام وبستر^۳» کشف جرم را استفاده از روش‌های علمی در جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شواهد فیزیکی در پرونده‌های جنایی دانسته است. در تعریفی دیگر، فرهنگ لغت قانونی، کشف جرم را

1. Paul Carrack
2. Maguire
3. Merrim Webster

استفاده از دانش و روش‌های علمی برای حل مشکلات قانونی و تحقیقات جنایی تعریف کرده است (فرخی، ۱۳۹۰؛ به نقل از سپهری و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۷۵). علوم جرم‌یابی، مجموعه علوم و دانش‌های فنی است که برای کشف جرائم، تشخیص هویت و دستگیری مجرمان مورد استفاده قرار می‌گیرد و شامل رشته‌های تن‌پیمایی، پزشکی قانونی و پلیس علمی است. شامبیاتی بر این عقیده است که علوم کشف جرم، مجموعه علمی هستند که به کشف جرم، تشخیص هویت مجرمان، بررسی صحنه جرم و جمع‌آوری دلایل و مدارک جرم و در نهایت بررسی آزمایشگاهی بر روی دلایل و مدارک تحصیل‌شده و تجزیه و تحلیل آن‌ها می‌پردازد و شامل پزشکی قانونی، پلیس علمی و روش بررسی صحنه جرم، آزمایشگاه جنایی و تشخیص هویت است. در سال‌های اخیر، به‌موازات اینکه علم قانونی به‌گونه‌ای فزاینده نقش مهم و آشکاری در نظام عدالت کیفری یافته است، این اجماع به‌وجود آمده است که علم قانونی و کشف جرم، صرف‌نظر از تعریف خاص مورد استفاده در حقیقت حرفه‌ای متمایز از سایر حوزه‌ها است (مهدوی‌پور و شهراتی کرانی، ۱۳۹۳؛ به نقل از سپهری و همکاران، ۱۳۹۸). مراحل موجود در این فرایند عبارت‌اند از: جمع‌آوری داده‌ها، متنوع، انتشار نتایج و دخالت دادن بازخورد صادره از کاربران اطلاعات. فرایند تحلیل جرم با مشاهدات (داده‌ها) شروع می‌شود. داده‌ها از منابع زیادی به‌دست می‌آیند که اغلب، شامل مواردی خارج از تحلیل جرم است؛ به‌عبارت‌دیگر، تحلیلگر باید داده‌های مشاهده‌شده و جمع‌آوری‌شده دیگران را بررسی کند. مواد خام فرایند تحلیل جرم، داده‌های معمولاً غیر سازمان‌یافته مرتبط با این حوزه است که از منابع بسیار زیادی به‌دست می‌آید. در واقع تحلیل جرم شامل یک سیستم اصولی و دارای مراحل تحلیلی است که هدف آن شناسایی الگوهای جرم وقوع یافته و «پیش‌بینی جرائم آتی» است. تحلیل جرم به مراحل تحقیق و بازرجویی و افزایش درک و فهم در ارتباط با جرم کمک شایانی می‌کند (بیابانی، ۱۳۸۹). هدف اساسی از تحلیل جرم، کمک به کارآگاهان در مورد توجه قرار دادن جرائم و بی‌نظمی‌های روزانه است. تحلیلگران جرم در

سازمان‌های پلیس، اغلب روی این‌که چرا و چگونه جرائم در موقعیت‌های خاصی اتفاق می‌افتد، تمرکز می‌کنند تا راه‌حل‌هایی برای مشکلات نزدیک و پیش رو پیدا کنند.

با استناد به قانون در تبیین مصادیق جرم جعل می‌توان گفت که عبارت‌اند از: ساختن یا تغییر آگاهانه نوشته یا سند، ساختن مهر یا امضاء اشخاص رسمی یا غیررسمی، خراشیدن، تراشیدن، قلم بردن، الحاق، محو، اثبات، سیاه کردن یا دست بردن در تاریخ سند یا الصاق نوشته‌ای به نوشته دیگر یا بکار بردن مهر دیگری بدون اجازه صاحبش به قصد جا زدن آن به‌عنوان اصل برای استفاده خود یا دیگری، به ضرر غیر و به قصد تقلب.

انجام جعل در سند یا نوشته صرف‌نظر از مصادیق مختلف آن به دو طریق جعل مادی و جعل مفادی ممکن است صورت پذیرد.

شرایط تحقق جرم جعل

یکی از شروط اساسی جهت تحقق جرم جعل، سند یا نوشته بودن موضوع جعل است؛ لذا موضوع جعل، نوشته و یا سند است و اصل کلی در این مورد این است که جعل باید بر روی سند واقع شود. نکته مهم این است که ضرورتی ندارد که سند متعلق به دیگری باشد بلکه می‌تواند متعلق به خود فرد جاعل باشد؛ به‌طور مثال، در شناسنامه خودش تاریخ تولد را تغییر می‌دهد یا در نسخه قرارداد اجاره که متعلق به او است این تغییرات را ایجاد کند.

عناصر تشکیل‌دهنده جعل

عناصر تشکیل‌دهنده این جرم عبارت‌اند از (حسین‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۴):

۱- جعلی بودن سند یا شیء: به‌طور کلی وقوع جرمی که واجد عنصر مادی جعل قابل مجازات باشد الزامی است، ولی الزام نیست که جاعل مجازات شده باشد؛ زیرا ممکن است مباشر آن نامعلوم باشد یا اینکه اصولاً قصد مجرمانه نداشته باشد (ساختن نوشته یا سند از روی شوخی بدون تصور

اینکه روزی مورد استفاده و استعمال قرار گیرد. در عین حال با الزام وجود عنصر مادی جعل احتمال اضرار بایستی محقق گردد.

۲- عمل استفاده و استعمال سند یا شیء مجعول: برای تحقق این جرم حصول نتیجه مورد نظر مرتکب و به دست آوردن منافع مادی و معنوی شرط نیست بلکه صرف استعمال سند و یا شیء مجعول موجب تحقق جرم می‌شود؛ مانند ارائه یک سند مجعول به دادگاه و استناد به آن و سپس انصراف و استرداد آن (شهیدی، ۱۳۷۵؛ به نقل از حسین‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۴).

۳- قصد مجرمانه: علم، اطلاع مرتکب به مجعول بودن سند یا شیء مورد استفاده الزامی است و تقریباً در تمامی مواد قانونی مربوط به جعل و استفاده از اسناد و نوشته‌های جعلی از جمله مواد ۲۸ و ۲۹ قانون تعزیرات سابق و مواد ۵۳۶ و ۵۳۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ صراحتاً به علم و استفاده‌کننده اشاره شده است.

رفتار مجرمانه جعل و تزویر

هر جرمی با ارتکاب یک رفتار مجرمانه به فعلیت می‌رسد و تا چنین رفتاری در عالم خارج بروز و ظهور پیدا نکند، تحقق جرمی قابل تصور نیست. به‌طور کلی، رفتار مجرمانه آن قسم از رفتار انسانی است که به صورت ایجابی (فعل) و یا سلبی (ترک فعل) در مخالفت با اوامر و نواهی قانون جزا صورت می‌پذیرد. یکی از جهاتی که جرائم را از یکدیگر متمایز می‌سازد و لازم است به صورت خاص مورد بررسی قرار گیرد، رفتار مجرمانه است. برای پی بردن به چگونگی وقوع جرم و تشخیص رکن مادی آن، بررسی تفصیلی مصادیق، اجزا و شرایط مؤثر در تحقق این جرم ضرورت دارد. رفتار مجرمانه جعل و تزویر از مصادیق و ویژگی‌هایی برخوردار است که گاهی تشخیص آن را دچار ابهام می‌سازد؛ ابهام‌زدایی از رفتار مجرمانه جعل و تزویر مستلزم یافتن پاسخ مناسب برای این پرسش است که رفتار مجرمانه جعل و تزویر چه نوع رفتاری است؟ به‌طور کلی، جعل اسناد در ایران به دو شکل اساسی جعل مادی و جعل معنوی است.

جعل مادی جرم جعل

جعل مادی آن است که پس از تنظیم نوشته یا سند یا چیز دیگر به وسیله عمل مادی و فیزیکی در آن نوشته یا سند یا چیز دیگر به طرق مذکور در قانون صورت گیرد و در این عمل از خود اثر مادی خارجی و محسوس باقی بگذارد؛ به گونه‌ای که با مقایسه در تطابق آن با سند اصیل اصلاحاتی از نظر صورت و ظاهر یا کلمات و عبارات در آن ملاحظه شود (سالاری شهربابکی، ۱۳۹۱). به عبارت دیگر، جعل مادی یا قلب حقیقت یا تحریف مفاد سند، نوشته و غیره نوعی عمل مزورانه است و دارای یک اثر خارجی مادی در نوشته، سند و مانند آن است. در روش اول پس از تنظیم سند جعل انجام می‌گردد؛ لذا اثر تحریف در سند محسوس و مشهود خواهد بود و جاعل در صورت، ظاهر و جسم سند مرتکب تزویر و قلب حقیقت می‌گردد؛ مانند خراشیدن، تراشیدن و غیره.

روش دوم آن است که جاعل از ابتدا دست به ساختن سندی بزند که تأثیر منفی فوق به طریق دیگری مطرح می‌شود؛ به عبارتی سندی را از ابتدا جعل نموده و مرتکب عمل جعل شود، مانند ساختن امضاء یا مهر شخص یا اشخاص و سازمان‌ها و... جعل مادی زمانی تحقق پیدا می‌کند که در مدرک یا سند به صورت فیزیکی جعل صورت گیرد؛ به بیان دیگر، جعل مادی، عبارت از تحریف حقیقت با عملی مادی است که اثر خارجی مادی تغییر در نوشته یا سند و مدرک باقی، محسوس و مشهود است. تشخیص جعل مادی، از طریق ارجاع امر به کارشناس صورت می‌گیرد؛ اما گاه عمل جعل را، افراد غیر حرفه‌ای به نحوی انجام می‌دهند که با کمی دقت قابل تشخیص است (صادقیان، ۱۳۸۸) که به طور کلی به صورت‌های زیر انجام گیرد:

الف) ساختن نوشته یا سند و یا مهر یا امضای دیگری؛

ب) خراشیدن یا تراشیدن؛

ج) قلم بردن؛

د) الحاق؛

ه) الصاق؛

و) محو یا سیاه کردن، اثبات و غیره.

جعل معنوی یا مفادی

گاهی عمل جعل به گونه دیگری صورت می‌گیرد، بدین نحو که برخلاف جعل مادی در سند یا مدرک، هیچ تغییری داده نشده است، بلکه به هنگام تنظیم سند حقیقت مطلبی را در ذهن خود، از جهت مفاد و مضمون و معنی تغییر داده و برخلاف آنچه صورت پذیرفته، موضوع دیگری درج شود؛ مانند زمانی که شخصی متهمی را بازجویی می‌کند و بازجوکننده مطالب بازجوشونده را خود تغییر داده، چیز دیگری بنویسد؛ از این رو جعل معنوی هیچ‌گونه علائم ظهور و بروز آشکار و خارجی ندارد که با استناد آن جعل معلوم گردد، بلکه قلب در معنی صورت می‌گیرد؛ به‌طور مثال، در پاسخ به این سؤال که در قبال تفهیم اتهام، آیا اتهام را قبول دارید؟ متهم بیان می‌دارد اتهام را قبول ندارم، ولی بازجو آن را تغییر داده و بنویسد قبول دارم (قربانی و بیابانی، ۱۳۹۵). حقوق دانان، در تعریف جعل معنوی گفته‌اند: «جعل معنوی، عبارت است از قلب متقلبانة حقیقت در نوشته یا سند که به قصد اضرار به غیر صورت می‌گیرد، بدون اینکه اثر خارجی یا مادی داشته باشد.» (بشارتی‌فر، ۱۳۷۶؛ به نقل از صادقیان، ۱۳۸۸). در این نوع جعل، جاعل هیچ‌گونه تحریف و خدشه‌ای در سند موجود از این لحاظ که به تقلید یا عکس‌برداری از آن سند بسازد یا اینکه مفاد و مضمون آن را به نحوی از انحا چون تراشیدن، خراشیدن، قلم بردن، الحاق، الصاق و غیره تغییر دهد به عمل نمی‌آورد، بلکه به هنگام تنظیم و تحریر آن ابتدا حقیقت امر و مطالب منتسب به دیگری را در ذهن خویش قلب می‌نماید و سپس با همان کیفیت، مضامین و مراتب منقلب شده را در سند یا نوشته وارد می‌کند. جعل معنوی ممکن است به‌وسیله تنظیم قراردادی برخلاف آنچه طرفین متعاقدین دیکته کرده با بیان قصد نموده‌اند واقع شود. برای مثال شخصی که مسئول تنظیم صورت‌مجلس مزایده مال غیرمنقولی است موضوع و شرایط مزایده و تاریخ آن را به میل خود تغییر می‌دهد و یا گواهی کردن امری (گواهی کتبی) برخلاف آنچه که واقعیت دارد مثل اینکه سردفتری نسخه

رونوشت سندی را که در حقیقت مطابق با اصل نیست عمده تصدیق مطابقت با اصل نموده و به متقاضی تسلیم نماید و یا سردفتری رضایت و قبول یکی از طرفین معامله را برخلاف واقع تصدیق و ثبت نماید. در این مورد بعضی علماء حقوق عقیده دارند که گواهی سردفتر اسناد رسمی بر مطابقت رونوشت با اصل سند ثبت شده جعل نیست بلکه از مصادیق گواهی خلاف واقع است؛ اما باید گفت مورد، از مصادیق جعل است و مشمول مقررات مربوط به گواهی خلاف واقع نیست زیرا (سلیمان‌پور، ۱۳۹۳):

۱. رونوشت رسمی سند بر طبق قوانین مادی دارای همان اعتبار سند رسمی است؛ بنابراین، صدور رونوشت مصدق از ناحیه سردفتر به منزله تکثیر اصل سند می‌باشد لذا صدور رونوشتی که مفاده منطبق با اصل نیست در واقع به منزله حذف یا الحاق یا تغییر مطالبی است از سند رسمی و مرتکب این عمل (یعنی سردفتری که به دروغ گواهی بر صحت رونوشت می‌کند) بدون تردید جاعل در اسناد رسمی است و عمل او مشتمل بر جمیع خصوصیات جعل یعنی تغییر حقیقت در سند با قصد اضرار غیر می‌باشد.

۲. از طرفی دفتر اسناد رسمی مرجع صدور گواهی نامه نیست و همان‌طوری که از اسم آن پیداست مرجع تنظیم و ثبت اسناد رسمی است. تنها در یک مورد عمل سردفتر می‌تواند از مصادیق گواهی خلاف واقع باشد و آن موردی است که سردفتری که اجازه گواهی امضاء از مقامات ذیصلاح به او داده شده، امضاء شخصی را به نام دیگری که در حقیقت صاحب آن امضاء نیست گواهی می‌نماید و اما در همین مورد هم چنانچه سردفتر مزدور پروانه گواهی امضاء نداشته باشد بفرض که امضایی را برخلاف واقع تصدیق نماید، عمل او مشمول مقررات گواهی خلاف واقع نیست زیرا سردفتر نامبرده فاقد صلاحیت گواهی امضاء بوده و اصولاً گواهی او منشأ اثر نیست تا برخلاف واقع بودن آن اثری مترتب باشد؛ به عبارت ساده، گواهی این سردفتر در حکم گواهی اشخاص عادی است که خلاف حقیقت بودن آن به شهادت دروغ تعبیر می‌شود (سلیمان‌پور، ۱۳۹۳). دیگر از موارد جعل مفادی این است که مثلاً مأمور اداره سجل احوال (آمار او

ثبت احوال) ولادت طفل فوت شده شخصی را برخلاف واقع ثبت می‌نماید، این شخص مرتکب جعل مفادی در سند رسمی شده است. در اسناد عادی به‌طور کلی جعل معنوی امکان‌پذیر است زیرا اسناد عادی بدو کیفیت تنظیم می‌شود. اول آن‌هایی که ذی‌نفع شخص مسئول تنظیم و کتابت آن است. دوم آن‌هایی که به دست اشخاص غیر ذی‌نفع نوشته می‌شود مثل اسنادی که از طرف باحساب دستور اشخاص بی‌سواد تنظیم می‌شود. در اسناد عادی دسته اول که آن‌ها را اسناد خود نوشت می‌گوییم وقوع جعل قابل تصور است، مثلاً در مورد اسناد، ممکن است دائن باسواد و مدیون بی‌سواد باشد و برعکس. در هر دو حال نویسنده باسواد که خود علی‌الفرض ذی‌نفع در معامله است امکان دارد مفاد سند را برخلاف واقع و به ضرر طرف مقابل تنظیم نموده ولی برای اغفال و اطمینان طرف آن را طور دیگری قرائت کند و در اسناد دسته دوم یعنی اسناد عادی که حساب دستور یا از طرف نوشته می‌شود مثل رسید و مفاصاحساب و حواله‌هایی که مثلاً منشی تجارت‌خانه‌ای از جانب تاجر (در اینجا فرض بی‌سواد بودن تاجر است) صادر می‌کند نیز جعل مفادی امکان‌پذیر است؛ برای مثال، منشی تجارت‌خانه در مقابل جنسی که به انبار تحویل شده با تباری فروشنده (تحویل‌کننده) رسید انبار به میزان بیشتر از آنچه جنس به انبار تاجر وارد شده به دست متقاضی می‌دهد در اینجا جعل مفادی محقق است زیرا اولاً: مفاد نوشته برخلاف واقع تنظیم شده؛ ثانیاً: سوءنیت منشی فرض مسئله بوده است؛ ثالثاً: ضرر شخص تاجر محقق است به‌دلیل اینکه به‌موجب همین رسید انبار که سند عادی است مبلغی بیشتر از واقع تجارت‌خانه را به صاحب جنس مدیون می‌سازد و همچنین است در مورد قبولی برات و مفاصاحساب، چک، طلب، خلاف واقع که میرزای تجارت‌خانه با تباری ذی‌نفع به ضرر تاجر می‌نویسد (سلیمان‌پور، ۱۳۹۳).

خلاصه در مورد استناد عادی جعل غالباً از نوع جعل مادی است زیرا تعبیه یک نوشته خلاف واقع مستلزم ساختن یک امضای مجعول است که خود از مصادیق بارز جعل مادی است حتی در موردی که شخص کاغذ سفید مهری از

طریق غیرعادی به‌دست آورده باشد (موردی که سفید مهر به دارنده سپرده نشده). چنانچه مطالبی بالای امضاء به ضرر صاحب امضاء بنویسد از موارد جعل مادی است؛ به عبارت دیگر، جعل معنوی جعل بدوی یا انشائی است که در موقع انشاء سند واقع شده و مطلب خلاف واقعی بجای مطلب مورد توافق نوشته می‌شود و به امضاء طرف می‌رسد. بر این اساس هیچ نوع اثر فیزیکی خارجی و مادی محسوس از خود در آن نوشته با سند باقی نمی‌گذارد و بدین علت است که آن را جعل معنوی یا مفادی می‌نامند. با این تفسیر، به نظر نگارنده جعل معنوی را می‌توان چنین تعریف کرد: «جعل معنوی عبارت است از قلب متقلبانانه حقیقت در مضمون یک سند یا نوشته یا چیز دیگر به هنگام تحریر آن به ضرر دیگری بدون اینکه در ظاهرش تحریف و تغییر مادی صورت گرفته باشد.»

تقسیم‌بندی اسناد در صحنه جرم

تعریف قبلی درباره سند از متن قانون استخراج شده است و دارای محدودیتی بود، که شرح آن گذشت؛ اما با توجه به هدفی که در این پژوهش تعقیب می‌شود، تعریف دیگری برای سند می‌طلبد که اولاً فاقد محدودیت فوق باشد؛ ثانیاً در بررسی صحنه جرم، از منظر علمی مورد بررسی قرار گیرد، تا بتواند در راستای افزایش علم قاضی، مورد بهره‌برداری قرار گیرد. از این نظر اسناد را می‌توان بنا به عوامل متعدد تقسیم‌بندی نمود از جمله:

تقسیم اسناد بر اساس شکل و وضعیت ظاهری

گاهی شیئی در صحنه جرم، سندی برای اثبات جرم است؛ مانند یک لایحه مو، بزاق دهان که بر روی ته سیگار و غیره باقی مانده، منی، خون و سایر اجزایی که از متهم در صحنه جرم باقی می‌ماند؛ همچنین گاهی یک لفظ به‌تنهایی می‌تواند یک سند باشد، و گاهی شکل خاصی از اوراق برای تنظیم سند خاص به‌کار می‌رود. چنان‌که مطابق ماده یک قانون مربوط به دفاتر و اوراق اداره کل ثبت‌احوال مصوب دی‌ماه ۱۳۳۱ برای تنظیم اسناد رسمی، ثبت شرکت‌ها، ازدواج و طلاق سازمان ثبت باید اوراق و دفاتر خاصی را در اختیار مراجع رسمی قرار دهد، و نیز ممکن است، فیلم یا عکس عنوان سند پیدا کند.

همچنین در بند د ماده ۷۹ قانون بانکی و پولی کشور مصوب خردادماه ۱۳۳۹ در مقام احصاء اختیارات شورای پول و اعتبار می‌گوید: به‌جای نگهداری عین اسناد و اوراق، اجازه می‌دهد، که پس از مدت ده سال از تاریخ وصول اسناد با صدور آن از بانک، از آن‌ها عکس‌برداری شود، و در این صورت فیلم یا عکس‌های مزبور در دادگاه سندیت خواهد داشت. همچنین شکل موجود اسناد رسمی، می‌تواند منشأ نوع رسیدگی قرار گیرد مانند:

- اسناد سوخته‌شده؛
- اسناد پاره‌شده؛
- اسناد آب‌دیده؛
- نوشته‌های پنهان (آثار فشار قلم)؛
- نوشته‌های نامرئی؛
- وصیت‌نامه‌ها؛
- نامه‌های عاشقانه؛
- نامه‌های تهدیدآمیز؛
- نامه‌های مستهجن؛
- کاغذهای آلوده به موادی نظیر روغن، خون، مواد مخدر، اسپرم و غیره؛
- سایر اسناد باقی‌مانده از موزه در صحنه جرم؛
- شعارنویسی‌های بر روی اماکن، در و دیوار؛
- خطوطی که دست‌نویس نیست، مانند خطوط ماشین شده، چاپگرهای رایانه‌ای، دورنگار و اسکن؛
- علائم، نشان‌ها و مارک‌های جدادشده از البسه و لوازم؛

- اسناد و اوراق بهادار نظیر اسکناس، ارزهای خارجی، چک‌های بانکی، چک‌های مسافرتی و اوراق بورس؛
- کاغذهای کاربنی که با نوشتن بر آن‌ها متن نوشته‌شده بر کاغذ زیر تأثیر می‌گذارد؛
- مدارک هویتی مانند شناسنامه و گواهی‌نامه، اعم از اصل یا معجول؛
- عکس‌های آلبومی و سایر مدارک آرشیوی مانند تمبر و غیره؛
- اسناد مرتبط با جرم جعل، اختلاس و غیره.

تقسیم اسناد بر اساس قابلیت حمل، شیوه جمع‌آوری و ارسال

احتمال دارد مأموران در بعضی از صحنه‌های جرم با کاغذها، نامه‌ها و یادداشت‌هایی برخورد داشته باشند، که برای پیدا کردن اثرانگشت، بررسی خط نویسنده و موارد خاص دیگر، باید به آزمایشگاه حمل شود. بر این اساس، اسناد بنا به ماهیت به دو دسته قابل حمل و غیرقابل حمل تقسیم می‌گردد و به همین جهت نحوه برخورد ما با اسناد دو گونه خواهد بود. آن تعداد از اسناد که غیرقابل حمل است، و از محدودیت زمانی و مکانی خاصی برخوردار است، از آن‌ها در صحنه بهره‌برداری می‌شود؛ زیرا چه‌بسا برای این دسته از اسناد امکان تکرار بررسی و آزمایش وجود نداشته باشد، و نیز گاهی حتی نمی‌توان از آن فیلم و عکس تهیه نمود؛ و در خصوص اسناد قابل حمل ضمن رعایت اصول حمل اسناد، آن‌ها را به آزمایشگاه با دادگاه حمل می‌کنند؛ لذا هنگام مواجه‌شدن با این آثار، قبل از هر چیز مواظبت از آثار باقی‌مانده روی سند، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و باید با استفاده از موچین یا انبرک یا دستکش آن را به دقت تمام داخل نایلون قرارداد؛ یعنی هر کاغذی را به‌صورت جداگانه بسته‌بندی کرد، پاکت بسته‌بندی باید صاف و روشن باشد و از بیرون متن سند قابل ملاحظه و خواندن باشد؛ به‌نحوی که مأمور سند، بدون دست زدن به سند، بتواند متن سند را بخواند و مورد بررسی قرار دهد، در صورت فقدان چنین پاکتی می‌توان بدون این که سند وارد دستگاه غلتک‌دار گردد از آن فتوکپی، تصویر یا اسکن تهیه نمود؛ به‌نحوی که هیچ‌گونه آسیبی به آن

وارد نگردد، لذا با استفاده از انبرک و موجین سند را روی دستگاه کپی و اسکن گذاشته و بلافاصله پس از اتمام کار، سند را در پاکت مخصوص بسته‌بندی قرار می‌دهند (گیلبرت، ۱۳۷۷؛ به نقل از قربانی، ۱۳۸۸).

روش تحقیق

با توجه به نوع داده‌های تحقیق، تحقیق حاضر از لحاظ روش جزو تحقیقات آمیخته^۱ (کیفی - کمی) است. بخش کیفی در طرح‌های تحقیق آمیخته اکتشافی، محقق بر آن است که دربارهٔ یک پدیده یا موقعیت نامعین اطلاعات اساسی و دقیقی کشف کند. در طرح تحقیق آمیخته اکتشافی، محقق ابتدا از طریق روش تحقیق کیفی اطلاعات موردنیاز را جمع‌آوری می‌کند. گردآوری اطلاعات کیفی منجر به توصیف جنبه‌های بی‌شماری از پدیده می‌شود؛ به طوری که در بخش نخست تحقیق کیفی، مجموعه فعالیت‌هایی (چون مشاهده، مصاحبه و شرکت گسترده در فعالیت‌های پژوهشی) که هر کدام به نحوی محقق را در کسب اطلاعات دست‌اول، دربارهٔ موضوع مورد تحقیق یاری می‌دهند. بدین ترتیب، از اطلاعات جمع‌آوری‌شده، توصیف‌های تحلیلی، ادراکی و طبقه‌بندی‌شده حاصل می‌شود. این شناخت اولیه امکان صورت‌بندی فرضیه (هایی) دربارهٔ بروز پدیدهٔ مورد مطالعه فراهم می‌کند که با توجه به خلأ موضوعی، ضمن مصاحبه با خبرگان (مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با افراد صاحب‌نظر) ابعاد، شاخص‌ها و مؤلفه‌ها تعیین شد و در بخش دوم به تحلیل آن پرداخته شده است.

در بخش دوم (روش کمی) محقق به منظور آزمودن فرضیات تدوین‌شده، می‌تواند با استفاده از روش‌های تحقیق کمی داده‌های حاصل از مرحلهٔ کیفی را اعتباربخشی کند و عواملی را که تأثیر کمتری داشته‌اند، اصلاح، جایگزین و یا حذف کند. در بخش میدانی با استفاده از ابزار پرسش‌نامهٔ محقق‌ساخته به صورت زوجی، مطابق با نظر کارشناسان و خبرگان این امر با استفاده از انجام تحلیل سلسله‌مراتبی عوامل وزن‌دهی خواهد شد. در این نوع تحقیق، رابطهٔ بین

1. Mixed Method

متغیرها براساس هدف تحقیق تحلیل می‌گردد. برای دسترسی به ادبیات پژوهشی ابتدا منابع معتبر نظیر کتاب‌ها، مقاله‌های علمی - پژوهشی، پایان‌نامه‌های تحصیلی مورد بررسی، مطالعه و فیش‌برداری قرار خواهد گرفت و برای گردآوری اطلاعات، از داده‌ها و گزارش‌های موجود استفاده خواهد شد. نمونه آماری شامل تعداد ۱۲ نفر از خبرگان این حوزه (شامل کارشناسان جعل اسناد پلیس آگاهی فراجا و پلیس آگاهی تهران بزرگ) است. در این تحقیق با استفاده از روش آمار توصیفی آمار استنباطی به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته می‌شود. در روش استنباطی از روش وزن‌دهی مبتنی بر روش تحلیل سلسله‌مراتبی^۱ استفاده می‌گردد که به منظور آشنایی با روش تحلیل سلسله‌مراتبی، ابتدا وزن‌دهی گزینه‌ها از دید یکی از پاسخگویان به صورت گام به گام طی می‌شود. فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی، یک ابزار تحلیلی مفید در تصمیم‌گیری چند معیاره^۲ به حساب می‌آید که به صورت وسیعی در محیط‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد، فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی روش تکنیکی است که به اشخاص در ساختمان کردن مسائل تصمیم با حداقل خطا کمک شایانی می‌نماید. فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) یکی از روش‌های جبرانی MADM است که به منظور تصمیم‌گیری و انتخاب یک گزینه از میان گزینه‌های متعدد تصمیم به کار می‌رود، البته با توجه به شاخص‌هایی که تصمیم‌گیرنده تعیین می‌کند. بعد از مدل‌سازی سلسله‌مراتبی مسئله تصمیم، تصمیم‌گیرنده باید عناصر (شاخص یا گزینه‌های) هر سطح را نسبت به عنصر مربوط به خود در سطح بالاتر و به صورت دو به دو مقایسه و وزن آن‌ها را محاسبه کند. این کار باید با استفاده از مجموعه ماتریس‌هایی انجام شود که به طور عددی اهمیت با برتری نسبی شاخص‌ها را نسبت به یکدیگر مقایسه و هر گزینه تصمیم را با توجه به شاخص‌ها، نسبت به دیگر گزینه‌ها اندازه‌گیری می‌کند. این کار با انجام مقایسه دو به دو عناصر تصمیم (مقایسه زوجی) از طریق تخصیص امتیازات عددی که نشان‌دهنده ارجحیت یا اهمیت بین در عنصر تصمیم است، صورت می‌گیرد. وزن محاسبه‌شده را وزن نسبی می‌نامند.

1. Analytic hierarchy process (AHP)
2. Multiple-criteria decision-making (MCDM)

برای این کار معمولاً از مقیاس‌های جدول ۲،۵ برای مقایسه گزینه‌ها با شاخص‌های ام نسبت به گزینه‌ها با شاخص‌های رام استفاده می‌شود.

جدول ۱- وضعیت تصمیم‌گیری

ارزش ترجیحی	وضعیت مقایسه I نسبت به J	توضیح
۱	اهمیت برابر یا ترجیح یکسان	گزینه یا شاخص I نسبت به J در یک سطح اهمیت است و اهمیت برابر یا ترجیح یکسان با ارجحیتی نسبت به هم ندارند.
۳	نسبتاً مهم‌تر	گزینه یا شاخص I نسبتاً مهم‌تر از J است.
۵	مهم‌تر	گزینه یا شاخص I از J مهم‌تر است.
۷	خیلی مهم‌تر	گزینه یا شاخص I ارجحیت بیشتری دارد و بسیار مهم‌تر از J است.
۹	بی‌نهایت مهم‌تر	گزینه یا شاخص I بی‌نهایت مهم‌تر از J است، در حدی که قابل مقایسه با J نیست.
۲، ۴، ۶، ۸		ارزش‌های میانی بین ارزش‌های ترجیحی را نشان می‌دهد. مثلاً، ۸ بیانگر اهمیتی بیشتر از ۷ برای I است، اما نه در حدی که اصلاً با J قابل مقایسه نباشد

در تصمیم‌گیری‌هایی که مقایسه تفاوت‌های بین گزینه‌ها و یا شاخص‌ها حساسیت کمتری دارد، به‌جای استفاده از مقیاس‌های نه‌گانه فوق از مقیاس پنج‌گانه (۳۰۱، ۵، ۷، ۹) می‌توان استفاده کرد (مهرگان، ۱۳۹۲).

یافته‌های تحقیق

رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد انتظامی

موضوع جعل اسناد در عصر حاضر یکی از مسائل مهم حقوقی و انتظامی است و جای تردید نیست اسنادی که دستخوش جعل و تزویر قرار می‌گیرند، طبعاً موجب اختلال روابط اجتماع و هم موجب لطمه به منافع افراد است و همین آثار ضرری مادی و معنوی جعل است که مداخله قانون مجازات را ایجاد نموده است. توسعه روزافزون روابط تجاری و سیاسی و علمی بین افراد و اجتماعات تنظیم و تبادل اسناد بی‌شماری را موجب شده است؛ اما توجه به این نکته ضروری است همان‌گونه که وقوع جعل، جرائم دیگر را به‌دنبال دارد. مقابله

با آن و کشف جعل نیز، کشف جرائم ناشی از آن را سبب خواهد شد. جرم‌یابی و به‌تبع آن پیشگیری جعل اسناد یکی از دغدغه‌های اصلی سازمان‌ها اعم از دولتی و غیردولتی به‌طور عام و سیستم‌های قضایی، امنیتی و انتظامی به‌طور خاص است. نیروی انتظامی یکی از ارگان‌های حیاتی و حساس کشور است که رسالتش نگهبانی و پاسداری از ارزش‌های انقلاب اسلامی، برقراری نظم و امنیت جامعه و تأمین آسایش فردی و عمومی با رویکردی انتظامی در امر مقابله با جعل اسناد است. جرم «جعل اسناد» در حقیقت به‌عنوان نوع رایج جرم جعل از جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی به‌شمار می‌آید که می‌تواند بر امنیت عمومی کشور تأثیرات منفی بگذارد و از آنجا که پیشرفت علم و دانش، ابزارها و وسایل تغییر و تحریف در اسناد را در اختیار جاعلان اسناد قرار داده است، ضرورت دارد که متقابلاً با به‌کارگیری تجهیزات و روش‌های علمی، در جهت تشخیص و شناسایی اسناد معمول گام برداشت. درواقع با استفاده از روش کشف علمی جرائم یا همان «پلیس علمی» می‌توان در تشخیص جعل اسناد در بیشتر موارد به نتایجی صحیح و قابل‌قبول با ضریب اطمینان بالا و کمترین خطا دست یافت. در این تحقیق ضمن مصاحبه با خبرگان حوزه مقابله با جرم جعل (شامل کارشناسان جعل اسناد پلیس آگاهی فراجا و پلیس آگاهی تهران بزرگ) چهار عامل (زمینه‌ای، محتوایی، فرایندی و کارکردی) معرفی شد. ازجمله دلایل چنین نتیجه‌ای از دیدگاه کارشناسان؛ عامل زمینه‌ای، مهم‌ترین عامل در بحث جرم‌یابی جعل اسناد بسترشناسی و شناسایی عوامل وقوع جرم است که به‌عبارت‌دیگر، شناخت و بررسی علل و عوامل وقوع این جرم مهم‌ترین عامل در برخورد یا کنترل جرم جعل اسناد است. چراکه با شناخت آن ضمن شناسایی شیوه‌های مختلف جاعلان و بالا بردن هزینه ارتکاب جرائم مربوط به جعل اسناد (هزینه‌بر بودن جعل اسناد)؛ الگوی جامع کشف جرم جعل مشتمل بر تمامی روش‌های وقوع جرم با قابلیت به‌روز شدن را دارد. درگیر عامل مهم، یعنی عامل محتوایی شناخته شده است. وجود و آماده‌به‌کار بودن آزمایشگاه‌های مجهز به ابزار جدید در رأس کار مقابله با جرم‌یابی جعل اسناد شناخته می‌شود. دراین‌بین، استفاده از روش‌های فیزیکی و شیمیایی و مقایسه‌ای همچنان متداول‌ترین روش جرم‌یابی

جعل اسناد است. بهره‌گیری از افراد خبره با قوهٔ تخیل قوی، نوآوری بالا، آشنا به علوم روز جرم‌یابی نیز نقطهٔ عطف شاخص محتوایی در این حوزه شناخته می‌شود. از سوی دیگر، عامل بعد فرایندی است که در چهارچوب آن وجود بودجه هدفمند و متناسب با عملکرد پلیس از جمله ضعف‌های این سازمان شناخته می‌شود که با وجود اهمیت آن همچنان از آن غفلت شده است. چگونگی بررسی اقدامات مربوط به پی‌جویی (خط‌مشی‌مدون) از دیگر شاخص‌های این مؤلفه شناخته می‌شود که در دیگر مقاله‌ای با عنوان «طراحی الگوی راهبردی جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد انتظامی» محقق بدان پرداخته است؛ اما مهم‌ترین شاخص از این مؤلفه بی‌توجهی و سهل‌انگاری بانک مرکزی، سازمان ثبت اسناد و املاک شناخته شده است که به‌نوعی پاشنهٔ آشیل مؤلفه فرایندی شناخته شده است. البته در این رویکرد؛ آگاهی عمومی (آموزش جمعی)، افزایش امنیت و احساس آرامش عمومی و اقتدار پلیس و حاکمیت از جمله مهم‌ترین اقدامات مقابله با جعل اسناد از دیدگاه پلیسی شناخت می‌شود. در ادامه به‌منظور رتبه‌بندی عوامل، در این قسمت با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی، درصد رتبه‌بندی و تعیین ضریب اهمیت، شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر جرم‌یابی جعل اسناد با رویکرد انتظامی هستیم. ارزش‌گذاری معیارها، از طریق مقایسهٔ زوجی و اعطای امتیازات که اعداد فازی مثلثی هستند و بیانگر ارجحیت یا اهمیت بین دو معیار است، صورت می‌پذیرد؛ لذا تصمیم‌گیرنده شاخص‌ها را با هم مقایسه می‌کند و از اعداد فازی مثلثی برای مقایسات زوجی استفاده می‌کند. با استفاده از طیف ۱ تا ۹ می‌توان ماتریس مقایسات زوجی را به‌صورت اعداد فازی مثلثی تشکیل داد؛ یعنی تصمیم‌گیرنده ترجیحات خود را با مقایسهٔ زوجی عناصر هر سطح نسبت به سطوح بالاتر به‌شیوهٔ فازی بیان می‌کند. همان‌طور که در فصل قبل ذکر شد، AHP فرایند تصمیم‌گیری چند معیاره‌ای است که در هر مدل آن حداقل سه سطح متفاوت وجود دارد به‌طوری‌که عناصر هر سطح با هم در ارتباط‌اند. سطح اول «هدف» می‌باشد و مربوط به هدف تصمیم‌گیرنده از پردازش مدل است. سطح دوم مربوط به معیارهاست و در آن مهم‌ترین معیارهایی که در فرایند تصمیم‌گیری دخیل‌اند بررسی می‌شوند و سطح سوم

مربوط به گزینه‌هاست که در آن عناصری که از بین آن‌ها انتخاب صورت می‌گیرد و یا به ترتیب اولویت، درجه‌بندی می‌شوند، مطرح می‌شوند. اعداد متناظر با ارجحیت‌ها در مقایسات زوجی بین متغیرها در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۲- اعداد متناظر با ارجحیت‌ها در مقایسات زوجی

عدد مثلثی	عبارت زبانی برای تعیین ارجحیت
(۴، ۴، ۵)	کاملاً
(۳، ۵، ۴)	بی‌نهایت زیاد
(۳، ۳، ۵، ۴)	خیلی زیاد
(۲، ۵، ۳، ۳، ۵)	زیاد
(۲، ۲، ۵، ۳)	نسبتاً زیاد
(۱، ۵، ۲، ۲، ۵)	نسبتاً کم
(۱، ۱، ۵، ۲)	کم
(۰، ۵، ۱، ۱، ۵)	نسبتاً برابر
(۱، ۱، ۱)	برابر

به‌منظور آشنایی با روش تحلیل سلسله‌مراتبی، ابتدا وزن‌دهی گزینه‌ها از دید پاسخگویان به صورت گام به گام طی می‌شود. سپس با توجه به نظرات تمام پاسخگویان، نتایج خروجی نرم‌افزار Expert Choice 11 آورده می‌شود.

رتبه‌بندی شاخص‌های اصلی

مهم‌ترین مؤلفه‌های اصلی عبارت‌اند از:

پرتال جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- کارکردی؛
- فرایندی؛
- محتوایی؛
- زمینه‌ای.

درجه اهمیت این مؤلفه‌ها از دید کارشناسان به صورت زیر است:

جدول ۳- درجه اهمیت مؤلفه‌های اصلی از دید کارشناسان

عامل	فرایند تحلیل جرم	ویژگی‌های جرم جعل	زمان و مکان وقوع جرم جعل
کارکردی	۱	۱/۴	۱/۴
فرایندی	۴	۱	۱/۳
محتوایی	۱	۱/۴	۱/۴
زمینه‌ای	۴	۳	۱

جدول ۴- ماتریس مقایسات زوجی فازی مربوط به درجه اهمیت شاخص‌های اصلی از دید کارشناسان

عوامل	فرایند تحلیل جرم	ویژگی‌های جرم جعل	زمان و مکان وقوع جرم جعل
کارکردی	(۱،۱،۱)	(۰،۴، ۰،۵، ۲/۳)	(۰،۴، ۰،۵، ۲/۳)
فرایندی	(۱،۵، ۲، ۲، ۵)	(۱،۱،۱)	(۰،۵، ۲/۳، ۱)
محتوایی	(۱،۱،۱)	(۰،۴، ۰،۵، ۲/۳)	(۰،۴، ۰،۵، ۲/۳)
زمینه‌ای	(۱،۵، ۲، ۲، ۵)	(۱، ۱، ۵، ۲)	(۱،۱،۱)

بنابراین وزن نهایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های اصلی از دید کارشناسان با روش AHP از دید کارشناسان به‌ترتیب جدول زیر است:

جدول ۵- اولویت‌بندی مؤلفه‌های اصلی با استفاده از روش AHP از دید کارشناسان

اولویت	وزن	شاخص (معیار)
۱	۰/۰۷۱	کارکردی
۲	۰/۱۴۱	فرایندی
۳	۰/۱۰۱	محتوایی
۴	۰/۲۰۹	زمینه‌ای

خروجی نرم‌افزار expert choice در مورد اولویت‌بندی نهایی مؤلفه‌های اصلی از دید کارشناسان به‌صورت زیر است:

Inconsistency = 0.08
with 0 missing judgments.

نمودار ۱- خروجی داده‌ها

با توجه به یافته‌های فوق نرخ ناسازگاری زیر ۰,۱ است مورد تأیید قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

جرم جعل یا جعل اسناد؛ به دلیل گستره فراوان با شگردهای گوناگون، جرمی بسیار پیچیده است. با پیشرفت علوم و فنون، جرم جعل نیز سیر تکاملی خود را طی کرده و جاعلان عمدتاً با وسایل پیشرفته و با دقت زیاد دست به جعل اسناد می‌زنند به همین علت کشف این جرائم روز به روز سخت‌تر و پیچیده‌تر گشته و به افراد ورزیده و کارشناس خبره و وسایل پیشرفته نیاز دارد. در پایه این جرم نیز کارشناسان پلیس هستند که به‌عنوان اساسی برای تعقیب کیفری و آیین دادرسی کیفری توصیه می‌کنند. جرم جعل یا جعل سند، همان‌طور که از نام آن مشخص است، هرگونه تغییر سندی را که ممکن است در تردد قانونی تأثیر بگذارد، غیرقانونی بودن آن را نشان می‌دهد. جرم‌یابی یکی از ابزارها و سازوکارهای راهکارهای مقابله‌ای در هر کشوری در برخورد با جرم و انحرافات اجتماعی است (جرم جعل به‌ویژه، جعل اسناد را باید در زمره جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی تلقی کنیم اگرچه تمامی جرائم، امنیت کشور و آسایش عمومی را خدشه‌دار می‌کنند، ولی برخی از آن‌ها همچون سرقت ذیل عنوان جرائم علیه اموال و بعضی نیز مثل قتل ذیل عنوان جرائم علیه اشخاص تقسیم‌بندی شده‌اند و برخی نیز ذیل عنوان جرائم علیه مصالح عمومی کشور مورد مطالعه قرار می‌گیرند). در مجموع ارزیابی سیاست‌های راهبردی پلیس در این حوزه نشان می‌دهد که الگوی یکپارچه و منسجمی در جرم‌یابی جعل تبیین نکرده است و اهداف و ارزش‌های قانون‌گذار نیز در پیشبرد چنین سیاستی مشخص نیست. علاوه بر این، ابهاماتی در رویکرد سیاست جنایی تقنینی به جعل وجود دارد. در جرائمی که مصادیق متعددی در جامعه دارد؛ مانند جرم جعل، اگر جرم‌یابی بر اساس سیاست‌های مناسب، معقول، منطقی و متقن صورت نگیرد، نه تنها عواقب مطلوبی را به دنبال نخواهد داشت، بلکه موجب بدبینی جامعه به نحوه مقابله با پدیده جعل اسناد با رویکرد پلیسی

خواهد شد. جرم‌یابی و به‌تبع آن پیشگیری از جعل اسناد یکی از دغدغه‌های اصلی سازمان‌های متولی و درگیر، اعم از دولتی و غیردولتی به‌طور عام و سازمان‌های قضایی، امنیتی و پلیسی به‌طور خاص است.

در یک نگاه کلی، شیوه ارتکاب جرم جعل بر اثر تحولات پدیدآمده در عرصه دانش و فناوری، در ابعاد و سطوح مختلف، در حال تغییر و تحول بوده و از طرف دیگر جرم جعل زمینه‌ای برای ارتکاب سایر جرائم تلقی می‌شود و همین امر اقتضا می‌کند که با به‌کارگیری توان بالقوه علمی موجود روز دنیا به‌عنوان ابزار اصلی پیشگیری از جعل اسناد و مقابله با آن، میزان وقوع آن را در حد امکان کاهش داد. در واقع با تکیه بر روش‌های کشف علمی جرائم یا همان پلیس علمی می‌توان در تشخیص جعل اسناد در بیشتر موارد به نتایج صحیح و قابل قبول (با ضریب اطمینان بالا و کمترین خطا) دست یافت. در این بین، کارآمدی و اثربخشی تحقیقات جنایی در گرو انسجام و نظام‌مند بودن آن است. نظریه‌های جرم‌یابی عمدتاً از مطالعه «آنچه کارا است» و «آنچه کارا نیست» و همچنین به رهگیری از حرفه‌هایی که انتظارات و محدودیت‌های مشابه دارند و اغلب ترکیب این دو فلسفه در یک الگوی واحد، ناشی شده‌اند و در رابطه با میزان ارزش اثباتی نظریه حاصل از تشخیص کارشناس پلیس علمی در بزه جعل اسناد؛ لزوم، تحلیل جرم به مراحل تحقیق و بازرسی و افزایش درک و فهم در ارتباط با جرم با تکیه بر یک الگوی راهبردی مطرح می‌شود. به این منظور با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با افراد صاحب‌نظر، ابعاد و مؤلفه‌ها و شاخص‌ها تعیین شدند. بدین ترتیب، با تحلیل ابعاد اصلی تحقیق باید خاطرنشان کرد بُعد محتوایی در قالب سه مؤلفه ابزار فنی، مهارت و تخصص و قابلیت‌ها مشخص شد. بُعد محتوایی در امر جرم‌یابی جعل اسناد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و جای خالی آن احساس می‌شود از دید صاحب‌نظران تجهیزات آزمایشگاهی با فناوری روز دنیا فاصله دارد و کارشناسان جعل و کلاهبرداری از آموزش لازم متناسب با تغییر و تحولات بستر وقوع جرم در کشور برخوردار نیست زیرا تجهیزات عمدتاً در مرکز هستند و بسیاری از استان‌ها از ابزار و امکانات کافی برخوردار نیستند و پی‌جویی هدفمند به جهت

شناسایی سرشاخه‌ها و جاعلان اصلی و شناخت شیوه و شگرد آن‌ها و جمع‌آوری ابزار و وسایل جرم در بسیاری از پرونده‌ها مشهود بوده و این امر (پی‌جویی فنی) به‌شدت کم‌رنگ بوده و در کنار این موضوع، برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت به‌صورت اجباری و امتیازبندی افراد از جمله دیگر مواردی هستند که باید به‌دقت مورد واکاوی قرار گیرند. همچنین با عنایت به اینکه کارگروهی با عنوان (مقابله با جعل) در وزارت کشور برگزار می‌شود اقدام اثرگذاری در زمینه تعامل قضایی یا حقوقی با مجلس شورای اسلامی به‌منظور بالا رفتن هزینه ارتکاب صورت نگرفته است و در زمینه مؤلفه ابزار فنی در حال حاضر روش مقایسه‌ای یکی از عمده روش‌های شناخت اسناد جعلی است که خلأ دیگر روش‌ها و بهره‌مندی کارشناسان از ابزار فنی بسیار مشهود است، شایان ذکر است بهره‌گیری از مدیران باسابقه و افراد خبره و تجربیات جاعلان موضوع مهمی است که کم‌توجهی به آن باعث آسیب رسیدن به فرایند این بخش خواهد شد. یافته‌های حاصل از تحقیق با سایر نتایج شادی و هادی (۱۴۰۰)، واضع مبارکی (۱۳۹۹)، قربانی تونکابنی (۱۳۹۸)، مباشری و همکاران (۱۳۹۶)، قصابی (۱۳۹۶) و کشمیری و حسین‌آبادی (۱۳۹۴) همسو تلقی می‌شود.

بعد فرایندی نیز، نیز در قالب سه مؤلفه پلیسی، قضایی و مستقل قرار گرفتند که در بررسی این بعد به نظر می‌رسد؛ با توجه به اهمیت و حساسیت موضوع جرم جعل که مقدمه بسیاری از جرائم بوده و به دلیل موقعیت‌های خاص زمانی، موقعیتی، مکانی و نامتناسب بودن مجازات‌ها با نوع جرم در حوزه قضایی و نداشتن هماهنگی بین بخشی (مانند دفاتر تحقیقات و مرکز مطالعات راهبردی فراجا) به‌منظور طرح بعضی مسائل و ارائه راهکارهای آن مشهود است. در ضمن عدم هماهنگی بین پلیس و قوه قضائیه از جمله بزرگ‌ترین معضلات در بخش بروکراسی اداری تلقی می‌گردد؛ به‌طور کلی، انواع شگردهای جعل و تقلب که منجر به وقوع جرمی احتمالاً ثانویه می‌گردد سرانجام طی تحقیقات به پلیس منتهی می‌شود و موشکافانه طی بررسی دقیق شرح وقوع و تحقیقات از جاعلان عمدتاً توسط این نهاد انجام می‌شود و تمرکز نتایج تحقیقات و

آسیب‌شناسی ناشی از وقوع جرم جعل اسناد کل کشور در معاونت تخصصی مربوط در پلیس آگاهی فراجا صورت می‌پذیرد و فرایند جرم‌یابی و کشف پرونده‌های جعل اسناد در معاونت مبارزه با جعل و کلاهبرداری با بهره‌گیری از ابزارهای فنی (حوزه مرکز تشخیص هویت و کشف علمی جرائم) و اطلاعاتی (مرکز اطلاعات جنایی) و همچنین استفاده از نظر کارشناسان تشخیص اصالت خط، امضاء و اثرانگشت و این در حالی است که دستگاه قضایی چنین سازوکاری را پیش‌بینی نکرده است و این مزیت پلیس نسبت به قوه قضائیه و سایر نهادهای دخیل در این حوزه تلقی می‌گردد. از سوی دیگر، بعد زمینه‌ای که در قالب سه مؤلفه بستر جرم، پایگاه داده و کشف و پیشگیری از وقوع جرم قرار گرفتند که قدرمسلم بهره‌گیری از پایگاه داده با تمرکز بر حاکمیت الکترونیکی نقطه عطف مقابله با جعل اسناد به‌شمار می‌رود؛ اما با وجود شرایط اقتصادی حاکم بر کشور و رابطه مستقیمی که با حجم گسترده‌ای از جرائم در سطح کشور دارد؛ همچنان در شناسایی، شناخت و راهبردهای مقابله با جرم جعل اسناد و کلاهبرداری دچار ضعف عملکردی هستیم که همسو با چنین استنباطی، سایر پژوهش‌های داخلی مانند شادی و هادی (۱۴۰۰)، واضع مبارکی (۱۳۹۹)، دیانتی (۱۳۹۵)، حمیدزاده اربابی و همکاران (۱۳۹۳)، قصابی (۱۳۹۶) و کشمیری و حسین‌آبادی (۱۳۹۴) از سوابق داخلی و آنگرانی و تانگیت (۲۰۲۰) و موکتار و ماهوترا (۲۰۲۰) به نتایج مشابهی اشاره دارند.

درنهایت بعد کارکردی، که در قالب چهار مؤلفه پاسخگویی، خروجی ملموس و ضرایب امنیتی قرار گرفتند. یافته‌های حاصل با سایر نتایج شادی و هادی (۱۴۰۰)، واضع مبارکی (۱۳۹۹)، قربانی تونکابنی (۱۳۹۸)، مباشری و همکاران (۱۳۹۶)، قصابی (۱۳۹۶) و کشمیری و حسین‌آبادی (۱۳۹۴) از سوابق داخلی و آنگرانی و تانگیت (۲۰۲۰) و موکتار و ماهوترا (۲۰۲۰) همسو تلقی می‌شود. به‌طورکلی، بحث کارکردی در امر جرم‌یابی جعل اسناد از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و خلأ عدم پاسخ‌گویی بسیار محسوس است؛ از سوی دیگر، نبود یک چهارچوب مشخص در ارائه خروجی ملموس از راهبردهای مقابله با جعل اسناد معضلی از عدم یک خط‌مشی مدون سازمانی را نشان می‌دهد.

منابع

اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۷۰). شکنجه. مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، ۱ (۹)، ۴۱-۳۰.

https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56641.html

بیابانی، غلامحسین. (۱۳۸۹). جایگاه مدیریت صحنه جرم در جرم‌یابی. کارآگاه، ۴ (۱۳)، ۱۴۰-۱۲۹.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1048988/>

جعفری‌لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۸۳). ترمینولوژی حقوق. چاپ سوم، تهران: انتشارات گنج دانش.

حسین‌آبادی، فاطمه؛ کشمیری، عادلّه؛ و حسین‌آبادی، زهرا. (۱۳۹۴). بررسی جعل اسناد امور ثبتی در حقوق کیفری ایران و راه‌های مقابله با آن. کنفرانس بین‌المللی مدیریت و علوم انسانی، تهران، بی‌جا.

<https://civilica.com/doc/425321/>

سالاری شهربابکی، میرزا مهدی. (۱۳۹۱). تحلیل جرم جعل و تزویر. چاپ اول، تهران: جنگل جاودانه.

سپهری، کیاست؛ خواجه‌ای، احمد؛ منصوری، داود؛ و هژبریان، لاله. (۱۳۹۶). شناسایی عوامل مؤثر در وقوع و کشف جرائم فضای مجازی در استان بوشهر. فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی بوشهر، ۶ (۲۰)، ۱۱۹-۹۹.

http://boushehr.jrl.police.ir/article_14680.html

سلیمان‌پور، محمد. (۱۳۹۳). جعل اسناد در حقوق ایران و از نظر حقوق تطبیقی. چاپ چهارم، تهران: کتابخانه گنج دانش.

صادقیان، نادعلی. (۱۳۸۸). نگاهی به جعل اسناد در ایران و راه‌های مقابله با آن. گنجینه اسناد، ۱۹ (۳)، ۱۲۹-۱۱۷.

<https://ensani.ir/fa/article/178993/>

قربانی، رضا. (۱۳۸۸). شناسایی خطوط و امضاهای اصیل و مجعول. چاپ اول، تهران: نشر کارآگاه.

گلشنی، محمد؛ میرسعیدی، سید منصور؛ و غلامی، حسین. (۱۴۰۱). سیاست جنایی ایران در پیشگیری از جعل اسناد خودرو با رویکرد انتظامی و ثبتی. ماهنامه علمی جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۵ (۱)، ۱۳۰۰-۱۲۸۵.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1998228/>

نچار، هادی. (۱۳۹۵). بررسی مفهوم و انواع سند در قوانین ایران با بررسی تطبیقی حقوق انگلیس. نخستین کنگره بین‌المللی جامع حقوق.

<https://civilica.com/doc/561387/>

واضع مبارکی، نرگس. (۱۳۹۹). بررسی جرم سند مجعول و شیوه‌های پیشگیری از جعل اسناد. پنجمین همایش بین‌المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی.

<https://civilica.com/doc/1161863/>

Anggraeny, Isdian, Tongat, Tongat (2020). Notary Liability over their Involvement in Document Falsification Crime, *Varia Justicia*, Vol 16 No 1 (2020): Vol 16 No 1 (2020),

<https://journal.unimma.ac.id/index.php/variajusticia/article/view/3307>

Anuar Abd.Hadi, Khairul, Paino, Halil, Fadhillah MdPauzi, Suria (2015). The Legal Overview on Falsification, Fraud and Forgery, *Procedia Economics and Finance* Vol 31, 2015, Pp 581-586

Jaiswal, G, Sharma, A, Yadav, S (2022). Deep feature extraction for document forgery detection with convolutional autoencoders, *Computers and Electrical Engineering* Volume 99, April 2022, 10777

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی